

AZ OROSZ MELLÉKNÉVI HANGSÚLYVÁLTOZÁS ÉS TANÍTÁSA

Dr. BIHARI JÓZSEF—SÜTŐ JÓZSEF

Közlésre érkezett: 1968. nov. 1.

Az audio-vizuális tanítás térhódítása, tehát az élő beszéd előtérbe állítása ismét felvetette a hallott (beszél) nyelv jellegzetességeinek: a kiejtésnek, az intonációnak és a hangsúlynak a kérdését. Az utóbbi években több értekezés jelent meg ezekből a tárgykörökből a szakirodalomban. (Vö. F. I. *Firsanova: Nekotorye trudnosti v obučenii russkomu proiznošeniju vengrov.* INyT. 1963. *Dr. Timár Károlyné: M. Chapallaz az olasz intonációról.* INyT. 1966. 18., *Dr. Horgosi Ödön: Az orosz intonáció oktatásának néhány módszertani kérdése.* INyT. 1967. 18., *Dr. Balogh István: Az orosz nyelvi hanglejtés alapelemei.* INyT. 1967. 48., *Dr. Balogh István: Az intonáció legfontosabb tényezői és az öt hanglejtési alapegység az orosz nyelvi kiejtésben.* INyT. 1967. 71.)

Az 1967. évi Tudományos Közleményünkben mi is az orosz főnévi hangsúlyváltozások kérdésével mint a hangsúlyváltozások legbonyolultabb formájával foglalkoztunk. (*Módszertani kísérlet az orosz főnévi hangsúlyváltozások tanításához.*) Fő szempontunk az volt, hogy tegyük valamelyest lehetővé a nehéz főnévi hangsúlyváltozások lényegének egyszerű és világos megértését, és keressünk valamilyen módot arra, hogyan lehetne azokat a tanulókkal gyakorlati szempontból felhasználhatóan elsajátíttatni. Eljárásunk lényege az volt, hogy mindegyik változási típusnak jellegzetes elnevezést adtunk. Ez a megértetést, eligazodást segítette elő. Majd az egyes szavaknál fellépő hangsúlyváltozások rögzítésére dolgoztunk ki egy asszociációs módszert.

Jelen dolgozatunkban az ott kidolgozott elveket akarjuk érvényesíteni az orosz nyelvben a mellékneveknél is megtalálható hangsúlyváltozások begyakorlására, megtanítására.

A tanulók számára igen zavarosak szoktak lenni a melléknevek rövid alakjaiban fellépő hangsúlyváltozások. Ezeknek a tanítását rendszerint meg se próbáljuk. Legtöbbször elintézzük azzal, hogy elkerülhetők a rövid alakok, mert helyettük a mai orosz nyelvben a teljes alakot is lehet használni állományi helyzetben. Ennek a hangsúlya pedig változatlan.

Kétségtelen, hogy a melléknévi hangsúlyváltozások teljesen pontos leírása, osztályozása az első pillanatra rendkívül bonyolultnak látszik. *Ihász József* 1948-ban (*Orosz könyv a VII. o. számára*, 131—132) *Karl Blattner* alapján a melléknévi rövid alak 8 hangsúlytípusát ismerteti elnevezés

nélkül, körülírással és betűkkel jelölve az egyes típusokat. A főnévi hangsúlyváltozások csoportosítása bizonyos mértékig könnyebben elvégezhető, mert az e. sz. alanyeset hangsúlyhelyzetéhez kell hasonlítanunk a többi esetét, és ezzel megkapjuk típusainkat. A rövid alakú melléknevek-nél azonban kétféle képzetsorral számolhatunk, amelyekbe beilleszthetők, és ez kétféle összevetést, összehasonlítást tesz lehetővé. Szemléltetni ezt így lehetne:

Ht	Nt	St	Tt
Hr	Nr	Sr	Tr

Vagyis a rövid alakok (ezentúl: hímnemű rövid alak = Hr, nőnemű rövid alak = Nr, semleges nemű rövid alak = Sr, többes számú rövid alak = Tr) egyrészt képzetsorban vannak nemcsak önmagukkal, hanem a nekik megfelelő teljes alakokkal is(ezentúl: hímnemű teljes alak = Ht, nőnemű teljes alak = Nt, semleges nemű teljes alak = St, többes számú teljes alak = Tt). Az egyik felosztási alap tehát lehet annak a vizsgálata, mennyiben mutatnak az egyes rövid alakok hangsúly tekintetében eltérést a nekik megfelelő teljes alakoktól, hogyan aránylanak, viszonyulnak a nekik megfelelő teljes alakokhoz (Hr:Ht, Nr:Nt, Sr:St, Tr:Tt).

Ebből az összevetésből számunkra kétféle módszer is származhatik.

1. Pontos leírása a rövid alakokban a teljes alakokhoz viszonyított hangsúlyeltéréseknek. Ide tartozik nagyrészt Ihász József idézte, a Langenscheidt-szótárakban megtalálható 8 csoport megjelölése elkerülhetetlenül nehézkes körülírásaival (pl. „véghangsúly, csak a hímnem tartja meg a teljes alak hangsúlyát” Ihász i. m. 131.).

2. Bizonyos szabályok felállítása az egyes nemek rövid alakjaiban a teljes alakokhoz viszonyítva fellelhető eltérésekre. Ilyenszerűek a szovjet szakirodalomban *Jakovenko* szabályai.* (*Jakovenko: Slovesnoe udarenie v sovremennom russkom jazyke*. Kiev, 1966. 61—62.)

Az említett körülírásoknak gyakorlati tanítás szempontjából való felhasználására egyáltalán nem gondolhatunk. Valószínűleg Ihász sem gondolta, hogy az általános iskola hetedik osztályában azokat el lehetne sajátítani, inkább a nevelők tájékoztatására akart segítséget adni.

Jakovenko szabályai is, bár felnőttek számára tanulságosak, használhatók, a tanulók részére eléggé bonyolultak lennének (kivételek is vannak köztük). Nehezen tanulnák meg, könnyen elfelejtenék.

Lehetséges aztán egy olyan csoportosítás is, amely csak a Hr—Nr—Sr—Tr alaksort veszi figyelembe, és az itt létrejött hangsúlyhelyzetet írja le tekintet (összevetés) nélkül a teljes alakokhoz való viszonyukra. Ilyen csoportosítást ajánl az idegen anyanyelvűek számára készült *Bednjakov—Matijenko*-féle ismert nyelvtankönyv (1951). És ilyen csoportosítást nyújtott dr. Szabó Miklós is (*dr. Szabó—Zsinka—Kosaras: Az orosz nyelv tankönyve*, 1952. III. sz. tábla). Nála a következő csoportok vannak: 1. változatlan hangsúly, 2. véghangsúly, 3. véghangsúly, de a hímnemben élhang-

* Jegyzet. Ugyanígy közöl ilyen szabályokat: A. M. Finkel'—N. M. Baženov: *Kurs sovremenno-go russkogo literaturnogo jazyka*. Kiev, 1965. 319—322.

súly, 4. élhangsúly, de a nőnemben véghangsúly. Mint látjuk, az élhangsúly-véghangsúly alapján felmért hangsúlyállapot-kép ez, szintén körülírásokkal határozott elnevezések nélkül. Inkább szemnek szól, nem a fül számára természetes hangsúlyváltozásokon alapul. Így ebben a csoportosításban *svež* — *svežá* egyféle hangsúlyállapotnak tűnik fel azon az alapon, hogy mindkettő véghangsúlyos (noha az egyikben az *e*-en, a másikban az *a*-an van a hang-súly). Hasonlóan egy fedél alá kerül: *tjazěl* — *tjaželá*, *dalěk* — *daleká* stb. is. A jelzett alakoknak a szemléltető rajza is mozdulatlanságot mutat. Pedig fülünk a jelzett alakokban határozott hangsúlybeli eltolódást érez. Egyébként dr. Szabó Miklós 4 csoportba való osztályozása nagy haladás volt az Ihász közölte 8 csoportos helyett, és nagyon hasznos volt a világosabb tájékoztatás számára a mintegy 140 orosz melléknévnek e csoportokba való beosztása, s az egyes típusok szemléltető rajza.

Elgondolásunk szerint azonban a melléknévi rövid alakok hangsúlyváltozásainak a tanításában is csak akkor lehet biztosabb célhoz érniük, ha

1. az osztályozásnál a fül számára természetesen érzékelt (auditív) *hangsúlyváltozásból* indulunk ki,
2. könnyen megjegyezhető kifejező *elnevezéseket* adunk az egyes változási típusoknak a néven való nevezhetőség kedvéért,
3. a változások lényegének megértetését *rajzos szemléltetéssel* is segítjük,
4. az egyes típusok *asszociációs bevezetésére* a legmegfelelőbb módot megkeressük.

Mindezt figyelembe véve legelőször is a fentebb ismertetett kettős képzetsor (alakosor) hatását próbáljuk elemezni úgy, ahogyan az az idegen nyelvű tanuló füle számára természetesen jelentkezik.

Az első hangsúlybenyomás a melléknévről az idegen nyelvű tanuló számára a teljes alakok közös (azonos) hangsúlyállapota, melyet a Ht (mint a teljes alakok alapformája) képvisel. Ezt általában már akkor megtanulja, amikor a rövid alakokról nem is tud. Így aztán, amikor a rövid alakokkal találkozik, ha azok valamelyikének ettől eltérő formája van, rögtön észreveszi. Mit vesz észre legelőször? Minthogy a rövid alakokat rendszerint egyszerre ismeri meg (és látja a szótárban) mindhárom nemben és a többes számban is, ezért füle elsősorban is az első alakot, a Hr-t méri össze hangsúly tekintetében a Ht-kal, s azonnal megállapítja a változást. Ennek az első összevetésnek (Hr:Ht) az eredményét nevezhetjük első fokú változásnak.

A főnévi hangsúlyváltozásoknál meghatározott elv alapján (vö. 47. o.) *hangsúlyváltozásnak* számít itt is minden olyan helyzet, ahol az új alakban attól az alaktól, amelyhez viszonyítjuk, eltérés van, ahol más szótagra esik a hangsúly. Nem az számít, hányadik szótagra, hanem az, hogy ugyanarra vagy más szótagra esik-e. Így a hangkiesés alapján létrejött helyzet is hangsúlyváltozásnak számít (ugyanígy természetesen a hangbetoldás alapján is). Pl. *smešnoj:smešón* esetében szerintünk a fül számára hangsúlyváltozás van, noha mindkét esetben a második szótagon van a hangsúly. A Ht-ban ugyanis a hangsúly az *-šn-* mássalhangzók után volt (*-šnoj*), a Hr-ban pedig közéjük került (*-šón*). Ha pedig a *smešón* alakkal

a *smešná*-t hasonlítjuk össze, akkor ismét változás lesz az *o* kiesése következtében, mert *noha* ismét a második szótagon marad, de egy új szótagon, amelyben az *-šn-* mássalhangzók után került.

Lássunk tehát pár ilyen első fokú hangsúlyváltozást: *dorogój:dórog*, *smešnoj:smešón*, *koróten'kij:korotének*, *úmnyj:umën* stb.

A Hr hangsúlyhelyzetét (amely természetesen lehet változás nélküli is) aztán a fül az új alaksorra (Hr—Nr—Sr—Tr) kialakult új hangsúlyhelyzet alapjaként fogja fel, s minden ebben az alaksorban jelentkező újabb változást ehhez mér, nem a neki megfelelő teljes alakhoz. Ebben az alaksorban *dórog*—*dorogú*—*dórogo*—*dórogi* erősebb összetartozandóságot érez, mint a *dorogú*—*dorogája*, *dorogóe*—*dórogo*, *dorogíe*—*dórogi* között. Részben a közös funkció, részben a szótárakban együtt látott, a felmondásban (gyakorlásban) együttesen hallott és mondott egymásutániség hatása alatt.

A két hímnemű alak (a Ht és a Hr) tehát olyan alapalakok az idegen nyelvű tanuló füle számára, amelyekhez a melléknévi rövid alakok hangsúlyváltozásait (sőt szótagbeli változásait is) méri. A Ht-hoz méri a Hr-t, a Hr-hoz pedig a többi rövid alakot (Nr, Sr, Tr).

Ezzel az elemzéssel viszont osztályozásunk, csoportosításunk számára is megkaptuk a természetes alapot.

Hogyan változott a Hr a Ht-hoz viszonyítva? Ez az első kérdés. Változott-e a Hr-hoz hasonlítva a többi rövid alak hangsúlya? Ez a második kérdés.

Az első kérdésre (első fokú hangsúlyhelyzet) a következő válaszokat kaphatjuk:

1. A hangsúly a Hr-ban megmarad ugyanott, ahol a Ht-ban volt. Pl. *krasívj:krasív*, *bogátyj:bogát*, *svéžij:svéž*, *dobrovól'nyj:dobrovólen*, *spokójnyj:spokóen* stb.

2. A hangsúly a Hr-ban a Ht-kal összehasonlítva az élre kerül. Pl. *dorogój:dórog*, *vesélyj:vésel*, *prostój:prost*, *deševyj:děsev* stb.

3. A hangsúly a Hr-ban a végre vagy a vég felé mozdult. Pl. *úmnyj:umën*, *sil'nyj:silën*, *koróten'kij:korotének*, *lëgon'kij:legónek* stb.

Az első kérdésre adott felelet alapján tehát az *első fokú hangsúlytípusoknak* a következő neveket adhatjuk:

1. *Megmaradó hangsúlyhelyzet* (rövidítése: M)
2. *Éltre ható hangsúlyváltozás* (rövidítése: É)
3. *Végre ható hangsúlyváltozás* (rövidítése: V)

Ezek közül talán leggazdagabbnak mondható a megmaradó típus. Általában az élhangsúlyos Ht-ok, valamint a többszótagú bel hangsúlyos szavak alkotják ezt a csoportot. Éltre ható főleg csak a két szótagos véghangsúlyos melléknévekből (*-ój*) való megrövidülés folytán vagy az *-oro-*, *-olo-* szótagokat (polnoglasié) tartalmazó több szótagúakból való élre ugrás révén. (Pl. *sedój:sed*, *slepój:slep*, *nemój:nem*, *molodój:mólod*, *golódnj:gólod*, *dorogój:dórog* stb.). Néha a három szótagúakról középről is történik élre ugrás. (Pl. *deševyj:děsev*, *vesélyj:vésel*, *zelënyj:zélien* stb.). Végre ható igen kevés akad. (Pl. *úmnyj:umën*, *sil'nyj:silën*, *óstryj:ostër*). Ide tartozik az

-en'k-, -on'k- képzősök kis csoportja is. (Pl. *koroten'kij:korotének* stb.)
Csak egy szótagnyit lépnek a végződés felé.)

A második kérdésre (*másodfokú hangsúlytípus*) adható válaszaink a következők lehetnek:

1. A hangsúly a Nr-, a Sr- és a Tr-ban ugyanott marad, ahol a Hr-ban volt.

Pl. *bogát:bogáta, bogáto, bogáty*
žguč:žgúča, žgúče, žgúci
vdov:vdóva, vdóvo, vdóvy
korotének:korotén'ka, korotén'ko, korotén'ki

2. A hangsúly a Nr-ban megváltozik (végre hat).

Pl. *dobr:dobrá, dóbro, dóbry*
gust:gustá, gústo, gústý
vážen:vážná, vážno, vážny

3. A hangsúly a Nr, a Sr- és a Tr-ban megváltozik (végre hat).

Pl. *vysók:vysoká, vysokó, vysokí*
tjažěl:tjaželá, tjaželó, tjaželý
choroš:chorošá, chorošó, choroši

A három hangsúlyhelyzetnek könnyen adhatunk világos neveket is:

1. *állandó hangsúlytípus* (rövidítése: 0)
2. *egy alakos hangsúlyváltozás* (rövidítése: 1)
3. *három alakos hangsúlyváltozás* (rövidítése: 3)

Ha tehát egy rövid alakú melléknévi hangsúlyhelyzetet egészen pontosan akarnánk leírni és megnevezni, akkor az előbb tárgyalt mindkét formájú (fokú) változásokat, illetve helyzeteket figyelembe véve elvileg 9 típust kapnánk. Gyakorlatilag azonban főleg csak a következő típusokkal találkozunk:

1. Maradóból állandó (M0): *bogátyj:bogát:bogáta, bogáto, bogáty*
2. Maradóból egy alakos változás (M1): *dóbryj:dobr:dobrá, dóbro, dóbry*
3. Maradóból három alakos változás (M3): *vysókij:vysók, vysoká, vysokó, vysokí*
4. Élből egy alakos változás (É1): *gustój:gust:gustá, gústo, gústý*

A többi típusnak csak kevés képviselője akad, szinte kivételképpen.

Azonban ez a négy típus is még tovább egyszerűsíthető. Szükségtelen ugyanis az első fokú változásoknak név szerinti (vagyis irányuk szerinti) nyilvántartása. Elhagyható, mert a Hr mindenkor pontosan rögzíti a lényeg megnevezés nélkül is. Sőt célszerű is elhagyni, hogy csak a másodfokú változásokra figyeljünk és egyszerűbb nevet kapjunk. Ugyanígy járunk el a főnévi hangsúlyváltozások tárgyalásánál is, ahol a változások irányát az elnevezésben, a csoportosítás megjelölésében sohasem tartottuk nyilván, mert a megtanult kulcsalakban mindig adva volt. (Pl. *straná*

tae. -y, *délo* tae. -á, az egyikben élre ható, a másikban végre ható változás van, de egyaránt csak *félszakaszos* változásnak neveztük.)

Így tehát itt csak kétféle hangsúlyváltozást különböztetünk meg: 1. *egy alakos hangsúlyváltozást*, 2. *három alakos hangsúlyváltozást* (az állandó hangsúlytípus ugyanis nem változás, csak hangsúlyhelyzet).

Most a következő feladatunk az, hogyan szemléltessük rajzban is ezeket a változásokat.

A főnévi hangsúlyváltozásokat, mivel függőlegesen látott alaksorhoz szokott hozzá szemünk a főnevek ragozása során, függőlegesen szemléltettük a hangsúlyeltolódásoknak megfelelően (┌, └, ┐, ┑, ┒, ┓ stb.). Itt a melléknévi rövid alakoknál azonban nem a ragozási táblázatokban függőlegesen írt és elképzelt esetek sorával van dolgunk, hanem a négy szokásos melléknévi alakkal (alaksorral), amelyek a szótárakban (sőt még a ragozási táblázatokban is) vízszintesen egymás után (H, N, S, T) következnek balról jobbra. Így idegződnek be a tanulók vizuális elképzelésébe. Tehát a szemléltetésnél ez az irány lesz a természetes.

A szemléltetés könnyen megoldható a következőképpen: itt van pl. a *dóbryj:dobr:dobrá, dóbro, dóbry* hangsúlyváltozási típus. Jelöljük legelőször az első fokú hangsúlyhelyzetet (megamaradást vagy változást), amely a Hr hangsúlyát jellemzi a Ht-kal szemben. Itt ez a helyzet változatlan. Jelölésére legegyszerűbben egy vízszintes vonalkát használhatunk (—), amely nyugalmat, változatlanságot érzékeltet az összehasonlítottal szemben. Tehát a *dóbryj:dobr* viszony jelölése: (—). Ezzel szemben a változás mozgásirányát, amely — mint láttuk — lehet élre ható vagy végre ható, egy nyíl jobbra és balra mutató hegyével jelölhetjük. Így élre ható: (←), végre ható: (→). Ennek megfelelően a másodfokú hangsúlyhelyzetet (Hr: Nr, Sr, Tr) a *dobr:dobrá, dóbro, dóbry* esetében így jelölhetjük: (→ — —), Itt a zárójelben az első jobbra mutató nyíl azt jelzi, hogy a Nr hangsúlya eltolódott a szóvégre (jobbra), a második és harmadik ismét vízszintes vonalka pedig arra figyelmeztet, hogy a Sr és Tr hangsúlyhelyzetében nincs eltérés az első zárójelben feltüntetett Hr hangsúlyképétől, az újra helyreállt. A *dóbryj:dobr:dobrá, dóbro, dóbry* hangsúlyállapot teljes szemléltetése: (—) (→ — —).

Összefoglalva tehát az első fokú hangsúlyhelyzet szemléltetése:

1. Megmaradó hangsúlyhelyzet (M): (—)
2. Élre ható hangsúlyváltozás (Ē): (←)
3. Végre ható hangsúlyváltozás (V): (→)

Ha ez utóbbi változás csak egy szótagnyi, mint *koróten'kij:korotének* esetében, akkor — ha pontosabbak akarunk lenni — így jelölhetjük: (→1)

Vízzint a másodfokú hangsúlyhelyzetnél a következő típusokat kaptuk:

1. Állandó hangsúlyhelyzet (0): (— — —)
2. Egy alakos hangsúlyváltozás (1): (→ — —)
3. Három alakos hangsúlyváltozás (3): (→ → →)

Lássunk most pár példát az egyes típusok együttes szemléltetésére.

1. *Maradóból állandó (M0)*

(—) (— — —)
 krasívj : krasív : krasíva krasívo krasívj

2. *Végből állandó (V0)*

(→) (— — —)
 legón'kij : legón'ek : legón'ka legón'ko legón'ki

3. *Élből állandó (É0)*

(←) (— — —)
 vdovój : vdov : vdóva vdóvo vdóvy

4. *Maradóból egy alakos (M1)*

(—) (→ — —)
 bódryj : bodr : bodrá bódro bódry

5. *Élből egy alakos (É1)*

(←) (→ ← ←)
 živój : živ : živá živo živj

6. *Maradóból három alakos (M3)*

(→) (— → —) → →)
 choróšij : choróš : chorošá chorošó choroši

7. *Élből három alakos (É3)*

(→) (← → →) →)
 bólnój : bólen : boľná boľnó boľný stb.

Miként azonban előbb is jeleztük, az első fokú változás nyilvántartása elhagyható, így a szemléltetésnél való ábrázolása is felesleges, mi csak a szemléltetés lényegének világosabb megértetése kedvéért használtuk. Így gyakorlatilag elég e három főtípus használata:

1. állandó hangsúlyhelyzet (0): (— — —)
2. egy alakos hangsúlyváltozás (1): (→ — —)
3. három alakos hangsúlyváltozás (3): (→ → →)

Miután osztályoztuk a melléknévi rövid alakokban levő hangsúlyhelyzeteket, s a köztük való tájékozódás céljából kifejező elnevezéseket adtunk nekik, valamint rajzban is megpróbáltuk szemléltetni őket, hátra van még, hogy az egyes típusok megrogzításának, a tanulók által való bevézésének a módszerét is megkeressük.

Mint előrebocsátottuk, itt is a főnévi hangsúlyváltozások rögzítésénél alkalmazott eljárásunkat használjuk fel. Audio-motorius asszociációt kell tehát itt is létrehoznunk a melléknév teljes alakú hangsúlyképe (ezt képviseli a Ht) és a rövid alakokban mutatkozó hangsúlyhelyzetek között, hogy azok a bevézés után pontosan és azonnal felidézzék egymást, illetve

a teljes alak a rövid alakok hangsúlyképét, illetve a teljes alak a rövid alakok hangsúlyképét, hangsúlytípusát. A főnévi hangsúlyváltozások rögzítésénél bizonyos kulcseteket vésettünk be a tanulókkal. Kulcseteknek azokat az eseteket neveztük, amelyeknek a segítségével a tanuló rögtön tudta, melyik hangsúlyváltozásról van szó. Ezek gyakorlatilag azokat a főnévi ragozási eseteket jelentették, amelyekben a hangsúlyváltozás elindult, s az általuk jelzett hangsúlyváltozási helyzet mindaddig tartott, amíg új kulcsetet nem írtunk hozzá (ha nem írtunk, azt jelentette, hogy a változás a ragozás végéig minden következő esetre vonatkozik). Pl. *stol* eb. -á (az egyes birtokos esettől a ragozás végéig), *straná* ta. -y (a többes alanyesettől végig) és *struná* ta. -y tr. -ám (csak a t. sz. alany és tárgy-esetében).

A főneveknél használt elv alapján tehát a három alakos változás jelölése így is elgondolható:

choróšij, choróš, chorošá
tjažělyj, tjažěl, tjaželá
boľnój, bólen, boľná stb.

A leírt és megtanult Nr (minthogy utána más alakot nem írtunk) jelzi, hogy hangsúlyhelyzete (itt változása) az összes többi alakra is kiterjed.

Az egy alakos változást így kellene jelölnünk:

vážnyj, vážen, važná, vážno
dorogój, dórog, dorogá, dórogo stb.

Míg az állandó hangsúlyhelyzet jelölésére elegendő lenne a Hr:

mogućij, moguć
vdovój, vdov
krasívij, krasív stb.

Vagyis az állandó típusnál egy alakot, az egy alakos változásnál három alakot, a három alakosnál pedig két alakot kellene megtaníttatnunk mint kulcsalakot.

Minthogy azonban a mellékneveknél nem 11 eset, hanem csak 4 (illetve 3) alak hangsúlyhelyzetéről van szó, ezen az elven változtatást kell tennünk a következő megfontolások alapján:

1. Igaz, hogy az állandó hangsúlyhelyzet típusának a jelölésére elegendő volna csak egy alak is (maga a Hr). Pl. *krasívij, krasív*. Minthogy azonban a Hr-ban gyakran fordul elő hangbetoldás (o, e), amely viszont a Nr-ban eltűnik, jó ezt az alakot is (Nr) hozzátanítatni a Hr-hoz. Pl. *dovólňnyj, dovólen, dovólňa; búrňnyj, búren, búrna* stb.

2. A Nr alak pontos hangsúlyképe különben is meghatározóan fontos a rövid alak hangsúlytípusának a megítélésében. Ez vési fülünkbe legjobban, hogy változatlan vagy változó-e ez a hangsúlytípus. Tehát ezt ajánlatos mindenütt jelölnünk.

3. Azt pedig, hogy a hangsúlyváltozás egy alakos vagy három alakos-e, a Sr dönti el. Ezt az egy alakos változásnál amúgy is fel kellene tüntetni, célszerű tehát, hogy mindenütt feltüntessük. Ezt indokoltta teszi a melléknévi határozószó gyakori használata is.

4. A Tr hangsúlya általában (pár kivételtől eltekintve) azonos a Sr-éval. Ennek feltüntetésére nincs szükség.

Így eljutottunk ahhoz a megállapításhoz, hogy a melléknévi rövid alakok hangsúlyhelyzetének a pontos bevésését akkor biztosítjuk a tanulók számára legjobban, ha a Ht-hoz hozzátanuljuk, hozzáasszociáljuk a Hr, Nr és Sr hangsúlyképét is. Ez más szóval azt jelenti, hogy a rövid alakú melléknévek hangsúlyváltozásainak megjegyzéséhez, bevéséséhez nem kulcsalakokat asszociálunk (mint a főneveknél), amelyekből rekonstruálhatjuk a hangsúlyhelyzeteket, hanem a három alakban magát a teljes rövid alaki hangsúlyhelyzeteket kapjuk.

Mindezt a gyakorlatba úgy vihetjük át, hogy a melléknévek szószedetbe íratásának, valamint számonkérésének az eddigi gyakorlatával az általános iskola után szakítunk, és új gyakorlatot vezetünk be. Vagyis a hagyományos kiírás és számonkérés régi alakjai (Ht, Nt, St, Tt) helyett egyszerűen Ht-hoz nem a teljes alakot, hanem a Hr-ot, a Nr-ot és a Sr-ot íratjuk. Így éppen úgy négy alakot kell megtanulni, mint azelőtt, de a Ht-ből könnyen levezethető teljes alakok helyett a hangsúlyukat sokszor változtató rövid három alakot írjuk és tanuljuk meg a Ht mellé.

Ilyenformán:

úzkij, úzkaja, úzko, úzkie helyett: *úzkij, úzok, uzká, úzko* (1)
vesélyj, vesélaja, veséloe, vesélye helyett: *vesélyj, vésel, veselá, véselo* (1)
choróšij, choróšaja, choróšee, choróšie helyett: *choróšij, choróš, chorošá, chorošo* (3) *černyj, černaja, černo, černye* helyett: *černyj, čeren, černá, černó* (3) stb.

Az alakok után jó, ha beírjuk a hangsúlyhelyzetet jelölő számokat is (0, 1, 3).

Ha így járunk el, ezt az új négyes alaksort vésetjük be, akkor a három alak emlékképe biztosabb lesz, mintha csak bizonyos esetekben egyet vagy kettőt tanultak volna meg, mert a három alak alkotta jellegzetes hangsúlykép ritmusa is (— — — ; → — — ; → → →) a fülbe cseng és segíti a felidézést.

Így az Ihász József által használt Karl Blattner-féle 8 típust 3-ra egyszerűsítve, néven nevezve, a könnyebb megértés kedvéért rajzban is szemléltetve és a felidézéshez szükséges asszociációt is biztosítva, úgy gondoljuk, hogy meg lehet tanítani a melléknévi rövid alakok hangsúlyváltozását is. Természetesen csak a közép- vagy felsőfokú tanításra gondolunk.

E módszer a maradandó bevéséshez és biztos felidézéshez a lehető legtermészetesebb, legegyszerűbb, de szinte egyedül hatásos.

Noha a fentebb ismertetett három hangsúlytípus megfelelően eligazítja a tanulókat a melléknévi rövid alakok hangsúlyhelyzeteinek az alakulásában, teljesség kedvéért megemlítjük, hogy ezeken a típusokon kívül aránylag igen ritkán előfordulnak még más kivételes formák is.

Így találkozhatunk két alakos hangsúlyváltozással is mégpedig kétféle változatban is. Így van:

1. (egymás melletti) két alakos hangsúlyváltozás (→ → —)

Pl. *svézi*j, *svež*, *svežá*, *svežó*, *svézi*
těplyj, *těpel*, *-plá*, *-pló*, *-ply*
lěgkij, *lěgok*, *-gká*, *-gkó*, *-gki*

2. elválasztott két alakos hangsúlyváltozás (→ — →)

Pl. *nůžnyj*, *nůžen*, *-žná*, *-žno*, *žný*
grěšnyj, *grěšen*, *-šná*, *-sno*, *-šný*

Sőt ezenkívül akad még egy alakos élre ugró változás* is (→ ← ←)

Pl. *úmnyj*, *uměn*, *-mná*, *-mno*, *-mny*
chíttryj, *chitěr*, *-trá*, *-tro*, *-try*
ósttryj, *ostěr*, *-trá*, *-tro*, *-try*
sil'nyj, *silěn*, *-lná*, *-lno*, *-l'ny*

Itt ennél a típusnál a Hr első fokú megváltozott hangsúlyhelyzetéhez képest (→) a Nr-ban újabb, a szó vége felé ható változás van (→) de a Sr és a Tr hangsúlyváltozása nem a Hr jelzett hangsúlyhelyzetének a felvétele, hanem azzal szemben élre ugró (←). Ez a típus, ha hatását tekintjük, nagyon hasonlít az egy alakos változáshoz, mert csak a Nr véghangsúlyos. Minthogy azonban a Hr-hoz mérjük a Sr és a Tr alak hangsúlyhelyzetét, itt valójában három alakú változásról van szó.

Bár ezek igen ritkán fordulnak elő, s kivételképpen kell őket kezelni, szótári, illetve bevésendő formájukra nézve megjegyezhetjük a következőket: 1. Az (egymás melletti) két alakosnál (→ → —) el lehet hagyni a Nr alakot. Tehát: *svézi*j, *svež*, *svežó*, *svézi*. 2. Az elválasztott két alakosnál azonban kénytelenek vagyunk kivételesen egy alakkal megtoldani a bevésendő alaksort: *nůžnyj*, *nůžen*, *nůžná*, *nůžno*, *nůžný*. Az egy alakos élre ugró sorában nincs változás.

Az előbbi rendkívüli két alakos típusok bizonyára más típusokból keletkezettek, amit az is sejtet, hogy rendszerint más típusok változatai (variánsai) gyanánt szoktak előfordulni. Pl. Az egymás melletti két alakos típus váltakozhat a három alakossal:) → → —) ~ (→ → →)

(→ — →) ~ (→ — —)

nůžnyj, *nůžen*, *-žná-žno*, *-žný* *nůžnyj*, *nůžen*, *-žná*, *-žno*, *-žny*

Vagy az elválasztott két alakos váltakozik az egy alakossal:

lěgkij, *legók-gká-gko*, *-gki* *lěgkij*, *legók*, *-gká*, *-gkó*, *-gki*

Ilyen két típus közötti ingadozás egyébként akad éppen elég a három alakos és egy alakos változás típusai között is. Pl.

(→ → →) ~ (→ — —)

bélyj, *bel*, *-lá*, *-ló*, *-lý* *bélyj*, *bel*, *-lá*, *-lo*, *-ly*
vysókij, *vysók*, *-ká*, *-kó*, *-kí* *vysókij*, *vysók*, *-ká*, *-ko*, *-ki*

* *Jegyzet.* A variánsokban két alakos élre ugró hangsúlyváltozás is előfordul (→ → ←), *uměn*, *-mná*, *-mno*, *-mny*. Az élre ugró néha el is választhatja a két alakost (→ → ←). Pl. *silěn*, *-lná*, *-lno*, *l'ny*.

glubókiĵ, glubók, -ká, -kó, -ki
 dalĕkiĵ, dalĕk, -ká, -kó, -ki
 žĕltyĵ, žĕlt, -ltá, -ltó, -ltý
 mályĵ, mal, -lá, -ló, -lý
 měrtvyĵ, měrtv, -vá, -vó, -vý
 pěstryĵ, pěstr, -rá, -ró, -rý
 pólnyĵ, pólon, -lná, -lnó, -lný
 stáryĵ, star, -rá, -ró, -rý
 úzkiĵ, úzok, -zká, -zkó, -zki
 širókiĵ, širók, -ká, -kó, -ki

glubókiĵ, glubók, -ká, -ko, -ki
 dalĕkiĵ, dalĕk, -ká, -ko, -ki
 žĕltyĵ, žĕlt, -ltá, -lto, -lty
 mályĵ, mal, -lá, -lo, -ly
 měrtvyĵ, měrtv, -vá, -vo, -vy
 pěstryĵ, pěstr, -rá, -ro, -ry
 pólnyĵ, pólon, -lná, -lno, -lny
 stráryĵ, star, -rá, -ro, -ry
 úzkiĵ, úzok, -zká, -zko, -zki
 širókiĵ, širók, -ká, -ko, -ki

Ezeknek az analógiájára aztán a köznyelvben sokszor keletkeznek irodalmi nyelv szempontjából kifogásolt, hibás hangsúlyhelyzetek is. Az egy alakos hangsúlyváltozási típus nem egy többes számú rövid alakját lehet hallani hibás véghangsúllyal. (Vö. Rozental: *Kultura reci*, 1959. 81.: *pravý, gluchí, bledný, sytý stb.*)

Igen ritkán a Hr-ban is lehet hangsúlyingadozás. Pl. *sil'nyj:silĕn silĕn ostryj:ostr/ostĕr, ŝčastlivyĵ:ŝčastliv ŝčastliv, korótkij:kórotok korótok stb.*

Régebben még inkább megvoltak ezek az ingadozások, egyik típusból a másikba való átcsapások (variánsok)*. Ezeket ma már a normatív jellegű szótárak (*Uŝakov, Ožegov*) igyekeznek megszüntetni azért, hogy a változatok közül a legtöbb esetben csak egyet, a legelterjedtebbet, illetve irodalmi nyelv tekintetében a legjobban megfelelőt közlik („ajánlják”). Így akarnak egységet teremteni a többféleségben.

Erre az egységesítésre jellemző, hogy az Ožegov-szótárakban még meghagyott változatok közül is már csak legtöbbször az egyik szerepel a szovjet rádió és tévé dolgozói (bemondók) számára összeállított legújabb „hangsúlyszótár”-ban (*Slovar' udarenij dlja rabotnikov radio i televide-nija*, Moszkva, 1967.), amely Rozental professzor szerkesztésében jelent meg. A változatokat tehát nyilvánvalóan végleg el akarják tüntetni a melléknevek rövid alakjaiban, ha olyan nagy hatósugarú organumoknak, mint a rádió és tévé, legtöbbször egységesen csak egy alak használatát írják elő.

A variáns alakok nem egyszer nemcsak hangsúlybeli eltérést, hanem jelentésbeli elkülönülést is jelentenek. Ezeket már nem lehet egységesíteni. Ilyenek például a következők:

bĕlo: határozószó, *beló*: állítmány (*vsĕ beló krugom*)
velík, -ká, -kó, -kí: 'mérete szerint' (*ot stracha glaza velíki*)
velík, -ka, -ko, -ki: 'tettei után' (*oni velíki*)
vólen, -lna, -lno, -lny: „szabad, önálló” (*stoját vólno!*)
vólen, -lná, -lnó, -lný: „-hat, -het” (*oni volný postupat, kak zachotjat*)
dalekó: határozószó, *dalĕko*: főnév.
dlínny: „hosszúak” (*stichy očĕn' dlínny*)
dlínnyĵ: „a kelleténél hosszabbak” (*rukava dlínnyĵ*)
dóbry: „jók”, *dobryĵ*: ebben a kifejezésben: *buďte dobrý!*

* *Jegyzet.* E hangsúlyingadozások az orosz hangsúly fejlődésének meglehetősen bonyolult történeti körülményei és az állandó analógiás egymásra hatás következtében jöttek létre.

dóbro: állítmány, *dobró*: határozószó (*dobró pozalovat!*)
korótkij, kórotok, -tká, -tko, -tki (1), de ezekben: *volos dólog, da um korótok; dólgo li, korótko li*; viszont: *kórotko govorit*, és megint: *palto korótkó* („rövidebb a kelleténél”)
krásno: vörösen, *krásnó*: ebben a kifejezésben: *govorit krasnó*.
maló: állítmány, *málo*: határozószó.
měrtvy: valós értelemben (*ljudi měrtvy*).
mertvúj: átvitt értelemben (*ledjannye prostory byli mertvúj*).
óstry: valós értelemben (*nozi óstry*).
ostrúj: átvitt értelemben, „éles elméjű” (*eti učeníki ostrúj*).
stáro: de ebben a kifejezésben: *staró kak mir* véghangsúlyos.

A variánsok azonban általában kivételes ritkaságok. Ha előfordulnak munkánk közben, megmagyarázzuk, de külön nem foglalkozunk velük.

Mi történjék a szöszedetbe való leírással, ha olyan melléknévi rövid alakok fordulnak elő, amelyekben a nagy szótárak (Ušakov, Ožegov, Hadrovics—Gáldi) variánsokat jeleznek? Ilyenkor elégedjünk meg az egyikkel, de ha rendelkezésünkre áll a *Slovar' udarenij*, akkor e szerint döntünk abban, melyik alakot írassuk be a variánsok közül.

Összefoglaló táblázat a melléknévi rövid alakok hangsúlyhelyzetéről

Hangsúlyhelyzet	Szemléltetés	Elnevezés	Rövidítés	Példa
Változatlan hangsúlyhelyzet		állandó hangsúlyhelyzet	(0)	<i>bogát, -ta, -to</i>
Hangsúlyváltozások		Általánosak:		
	→ — —	egy alakos	(1)	<i>grómok, -mká, -mko</i>
	→ → →	három alakos	(3)	<i>čěren, -rná, -rnó</i>
		Kivételesek:		
	→ → —	két alakos	(2)	<i>svež, -žá, -žó, -ži</i>
	→ — →	elválasztott két alakos	(e2)	<i>blízok, -žká, -zko, -zki</i>
	→ ← →	élre ugróval elválasztott két alakos	(ée2)	<i>silěn, -lná, -lno, -lný</i>
	→ ← ←	egy alakos élre ugró	(1éu)	<i>ostěr, -strá, -stro</i>
	→ → ←	két alakos élre ugró	(2éu)	<i>uměn, -mná, -mnó, -mny</i>

Jelmagyarázat:

- = a hangsúly egyezik a Hr hangsúlyával.
- = a hangsúly jobbra (a szóvégre) tolódik a Hr-ról.
- ← = a hangsúly balra (a szóélre) átugorja a Hr hangsúlyhelyzetét.

Most pedig a jobb áttekinthetőség, a tájékozódás, valamint a gyakorlás és bevésetés megkönnyítése kedvéért a fentebbi típusokba összeszedve közöljük a legfontosabb mellékneveket különösen gondot fordítva a hangsúlyváltozásos típusokra*. A típusokat *Ožegov: Slovar' russkogo jazyka*. Moskva, 1952. (rövidítve: Ó) szerint közöljük. A variáns alakokat is jelöljük (pl. *měrtvo mertvó*), sőt törtszámban is megadjuk (pl. 1/3). Ha a *Slovar' udarenij* (rövidítve: SU) a variáns alakokból csak az egyiket ajánlja, azt csillaggal (*) jelöljük (pl. *měrtvo mertvó*). Ha pedig az adott Ožegov-típussal szemben más típust ajánl, azt SU betűkkel és a szótár ajánlotta típus számával jelöljük (pl. *chmuryj, chmur, -ra, -ro*; SU:1). Az előbbi példában SU:1 azt jelenti, hogy az Ó állandó hangsúlytípusával szemben a SU egy alakos hangsúlyváltozási típust ajánl.

1. Állandó hangsúlyhelyzetű melléknevek (— — —)

abszoljútnyj, -ten, -tna, -tno
agressívnyj, -ven, -vna, -vno
akkurátnyj, -ten, -tna, -tno
aktívnyj, -ven, -vna, -vno
álčnýj, -čen, -čna, -čno
anonímnyj, -men, -mna, -mno
banálnyj, -len, -lna, -lno
blagodárnyj, -ren, -rna, -rno
bogátyj, -át, -ta, -to
húrnyj, -ren, -rna, -rno; SU:1
broskij, -sok, -ska, -sko
vdóvyj, -ov, -va, -vo
vdúmčivyj, -iv, -va, -vo
véžlívnyj, -iv, -va, -vo
veličávnyj, -áv, -va, -vo
verojátnyj, -ten, -tna, -tno
vészkij, -sok, -ska, -sko
véčnyj, -čen, -čna, -čno
vzájmyj, -men, -mna, -mno
vzdórnyj, -ren, -rna, -rno
vinovátyj, -át, -ta, -to
vlástnyj, -ten, -tna, -tno
vnezápnyj, -pen, -pna, -pno
vnimátelnyj, -len, -lna, -lno
vozmóžnyj, -žen, -žna, -žno
vostórzennyj, -en, -enna, -enno
vraždebnyj, -ben, -bna, -bno
vsesílnyj, -len, -lna, -lno
vyrazítelnyj, -len, -lna, -lno
vjályj, -l, -la, -lo

geniálnyj, -len, -lna, -lno
gorbátyj, -t, -ta, -to
gorístyj, -st, -sta, -sto
gotóvyj, -v, -va, -vo
grámotnyj, -ten, -tna, -tno
gromádnyj, -den, -dna, -dno
gumánnij, -nen, -nna, -nno
debélyj, -l, -la, -lo
demokratičnyj, -čen, -čna, -čno
dívnyj, -ven, -vna, -vno
dobrovólnyj, -len, -lna, -lno
dovólnyj, -len, -lna, -lno
dostojnyj, -oin, -ojna, -jno
dochódnyj, -den, -dna, -dno
drévnij, -ven', -vnja, -vne
ěmkij, -mok, -mka, -mko
žálostnyj, -ten, -tna, -tno
žgúčij, -č, -ča, -če
ženátyj, -t, -ta, -to
živúčij, -č, -ča, -če
zamenímij, -m, -ma, -mo
zamečátelnyj, -len, -lna, -lno
zanjátnyj, -ten, -tna, -tno
zaúmnyj, -men, -mna, -mno
zvúčnyj, -čen, -čna, -čno
zdoróvyj, -v, -va, -vo
znakómyj, -m, -ma, -mo
znójnyj, -óen, -ójna, -jno
interesnyj, -sen, -sna, -sno
intímnyj, -men, -mna, -mno

* *Jegyzet*. A vastagon szedett melléknevek az általános iskolai és gimnáziumi tantervi szójegyzék szavai. (Vö. Kosaras István összeállítását, INyT, 1965. 166–174.)

ískrennij, -nen, -nna, -nno
 ískúsnyj, -sen, -sna, -sno
 kósnyj, -sen, -sna, -sno
 krasívnyj, -v, -va, -vo
 kúcyj, -c, -ca, -ce
 lenívnyj, -v, -va, -vo
 lóžnyj, -žen, -žna, -žno
 ljubopýtnyj, -ten, -tna, -tno
 márkij, -rok, -rka, -rko
 méločnyj, -čen, -čna, -čno
 mérnnyj, -ren, -rna, -rno
 mírnyj, -ren, -rna, -rno
 mogúcij, -č, -ča, -če
 molčalívnyj, -v, -va, -vo
 nevól'nyj, -len, -lna, -lno
 negóžij, -ž, -ža, -že
 nezavisimyj, -m, -ma, -mo
 ogrómnyj, -men, -mna, -mno
 opásnyj, -sen, -sna, -sno
 ostoróžnyj, -žen, -žna, -žno
 otličnyj, -čen, -čna, -čno
 plávkij, -vok, -vka, -vko
 plávnnyj, -ven, -vna, -vno
 poléznyj, -zen, -na, -zno
 postepénnyj, -énen, -énna, -énno
 pochóžij, -ž, -ža, -že
 pruvadívnyj, -v, -va, -vo
 právil'nyj, -len, -lna, -lno
 prekrásnyj, -sen, -sna, -sno
 priléžnyj, -žen, -žna, -žno
 prijátnyj, -ten, -tna, -tno
 prochládnnyj, -den, -dna, -dno
 rad, ráda, rádo
 rádosnyj, -ten, -tna, -tno
 različnyj, -čen, -čna, -čno
 rézovyj, -v, -vy, -vo

rúsyj, -s, -sa, -so
 sál'nyj, -len, -lna, -lno
 svobódnnyj, -den, -dna, -dno
 serd'éčnyj, -čen, -čna, -čno
 ser'ěznyj, -zen, -zna, -zno
 skórbnyj, -ben, -bna, -bno
 sméžnyj, -žen, -žna, -žno
 smértnnyj, -ten, -tna, -tno
 soglásnyj, -sen, -sna, -sno
 spokójnnyj, -óen, -ójna, -jno
 sposóbnnyj, -ben, -bna, -bno
 sróčnyj, -čen, -čna, -čno
 státnyj, -ten, -tna, -tno; SU:1
 schóžij, -ž, -ža, -že
 sčastlívnyj, -lív*/liv, -va, -vo
 tájnstvennyj, -enen, -enna, -nno
 térpki, -pok, -pka, -pko; SU:1
 ugódnnyj, -den, -dna, -dno
 udóbnnyj, -ben, -bna, -bno
 užácnyj, -sen, -sna, -sno
 uspěšnyj, -šen, -šna, -šno
 učenyj, -n, -na, -no
 ujútnyj, -ten, -tna, -tno
 chmúryj, -r, -ra, -ro; SU:1
 cholostój, chólost, -a, -o; SU:1
 eénnyj, -nen, -nna, -nno
 čáchlyj, -chl, -chla, -chlo
 čudésnyj, -sen, -sna, -sno
 čúdnnyj, -den, -dna, -dno
 šátkij, -tok, -tka, -tko
 jávnnyj, -ven, -vna, -vno
 jadovítýj, -t, -ta, -to
 járyj, -r, -ra, ro
 járostnyj, -ten, -tna, -tno
 jásnnyj, -sen, -sna, -sno stb.

2. Egy alakos hangsúlyváltozás típusába tartozó melléknevek
(→ — —)

ályj, -l, -lá ála*, -o
 (1/0; SU:0)
 bédnyj, -den, -dná, -dno
 bélyj, -l, -lá, -lo* ló
 (1/3; SU:1)
 blédnyj, -den, -dná, -dno
 blízki, -zok, -zka, -zko
 (SU:e2)

bódryj, -dr, -drá, -dro
 bójkij, bóek, -jka, -jko
 bosój, -s, -sá, -so
 bújnnyj, búen, bujná, -jno
 búryj, -r, -rá, -ro
 býstryj, bystr. -rá, -ro
 vážnyj, -žen, -žná, -žno
 (SU:1/e2)

válkij, -lok, -lká, -lko
vérnyj, -ren, -rná, -rno
 (SU:e2)
vesělyj, vesel, -lá, -lo
větchij, vetch, -chá, -cho
vídnyj, -den, -dná, -dno
 (SU:e2)
vkúsnyj, -sen, -sná, -sno
vlóžnyj, -žen, -žná, -žno
vrédnyj, -den, -dná, -dno
vjázkiij, -zok, -zká, -zko
gádkij, -dok, -dká, -dko
gíbkiij, -bok, -bká, -bko
gládkij, -dok, -dká, -dko
glúpyj, p, -pá, -po
gluchój, gluch, -chá, -cho
gnévnnyj, -ven, -vná, -vno
gnilój, gnil, -lá, -lo
gnúsnnyj, -sen, -sná, -sno
gódnyj, -den, -dná, -dno
golódnyj, góloden, -dná, -dno
gólyj, -l, -lá, -lo
gónkiij, -nok, -nká, -nko
górdyj, -rd, rdá, -rdo
 (SU:e2)
gór'kiij, górek, -r'ká, -r'ko
gnévnnyj, -šen, -šná, -šno/šnó, -šny*
 (1/2; SU:1)
górdyj, -rd, -rdá, -rdo
 (SU:e2)
gróznyj, -zen, -zná, -zno
grómkiij, -mok, -mká, -mko
grúbyj, -b, -bá, -bo
grúznyj, -zen, -zná, -zno
grústnyj, -sten, -stná, -stno
grjáznyj, -zen, -zná, -zno
gúlkij, -lok, -lká, -lko
gustój, gust, -stá, -sto
děrzkiij, -zok, -zká, -zko
desěvyj, dėsev, -vá, -vo
dákiij, -k, -ká, -ko
dlínnyj, -nen, -nná, -nno
dóbryj, -br, -brá, -bro
dólgij, -log, -lgá, -lgo
(dólžnyj), dólžen, -žná, -žno
 (SU:3)
dorogój, dórog, -gá, -go
drúznyj, -žen, -žná, -žno

drjáblyj, -bl, -blá, -blo
drjáchlyj, -chl, -chlá, -chlo
durnój, dúren, -rná, -rno
dúšnyj, -šen, -šná, -šno
djúžij, -ž, -žá, -že
édkiij, -dok, -dká, -dko
žádkij, -dok, -dká, -dko
žádnnyj, -den, -dná, -dno
žárkiij, -rok, -rká, -rko
žěltyj, -lt, -ltá, -lto* -ltó
 (1:3; SU:1)
žěstkiij, -tok, -tká, -tko
žéstókiij, -k, -ká, -ko
živój, -v, -vá, -vo
žírnyj, -ren, -rná, -rno
žútkij, -tok, -tká, -tko
zvónkiij, -nok, -nká, -nko
zelěnyj, zélen, -ná, -no
zrélyj, -l, -lá, -lo
zórkiij, -rok, -rká, -rko
kíslyj, -sel, -slá, -slo
kólkij, -lok, -lká, -lko
korótkij, kórótok, -tká, kórótkó
 (1/3; SU:kórotok, -tká, -tko:1)
kocój, -s, -sá, -so
krásnyj, -sen, -sná, -sno
krátkij, -tok, tká, -tko
krépkij, -pok, -pká, -pko
krivój, -v, -vá, -vo
krúglyj, -gl, -glá, -glo
krúpnyj, -pen, -pná, -pno
krutój, -t, -tá, -to
ládnyj, -den, -dná, -dno
lichój, -ch, -chá, -cho
lóvkij, -vok, -vká, -vko
lómkiij, -mok, -mká, -mko
ljútyj, -t, -tá, -to
mázkiij, -zok, -zká, -zko
mélkiij, -lok, -lká, -lko
měrzkiij, -zok, -zká, -zko
měrtvyj, -rtv, rtvá, -rtvo -rtvó*
 (1/3; SU:1)
múlyj, -l, -lá, -lo
módnyj, -den, -dná, -dno
mókryj, -kr, -krá, -kro
molodój, mólod, -dá* -da, -do
 (1/0; SU:1)
móščnyj, -ščen, -ščná, -ščno

mráčnyj, -čen, -čná, -čno
 múdryj, -dr, -drá, -dro
 mútnyj, -ten, -tná, -tno
 mjágkij, -gok, -gká, -gko
 náglyj, -gl, -glá, -glo
 néžnyj, -žen, -žná, -žno
 nemój, -nem, -má, -mo
 nérvnyj, -ven, -vná*/vna, -vno
 (1/0; SU:1)
 nízkij, -zok, -zká, -zko
 nóvyj, -v, -vá, -vo
 núžnyj, -žen, -žná, -žno, -žny zný*
 (1/e2; SU:e2)
 óbščij, óbšč, -ščá, šče
 pěstryj, -str, -strá, -stro* -stró
 (1/3; SU:1)
 plóskij, -sok, -ská, -sko
 plótnyj, -ten, -tná, -tno
 plochój, ploch, -chá, -cho
 pódlyj, -dl, -dlá, -dlo
 pošlyj, -šl, -šlá, -šlo
 právyj, -v, -vá, -vo
 prostój, prost, -stá, -sto
 prjamój, prjam, -má, -mo
 pustój, pust, -stá, -sto
 púchlyj, -chl, -chlá, -chlo
 pýlkij, -lok, -lká, -lko
 p'jányj, -n, -ná, -no
 rédkij, -dok, -dká, -dko
 rézvuj, -zv, -zvá, -zvo
 rézkij, -zok, -zká, -zko
 róvnyj, -ven, -vná, -vno
 rýžij, -ž, -žá, -že
 svétlyj, -tel, -tlá, -tlo
 svjatój, svjat, -tá, -to
 sedój, sed, -dá, -do
 séryj, -r, -rá, -ro
 sívyj, -v, -vá, -vo
 sínij, -n', -njá, -ne
 skvěrnij, -ren, -rná, -rno
 skládnij, -den, -dná, -dno
 skólzckij, -zok, -zká, -zko
 skóryj, -r, -rá, -ro
 skúdnij, -den, -dná, -dno
 skupój, skup, -pá, -po
 skúčnyj, -čen, -čná, -čno
 slábyj, -b, -bá, -bo
 slávnij, -ven, -vná, -vno

sládkij, -dok, -dká, -dko
 slepój, slep, -pá, -po
 slóžnyj, -žen, -žná, -žno
 slýšnyj, -šen, -šná, -šno
 smélyj, -l, -lá, -lo
 smírnyj, -ren, -rná, -rno
 smúglyj, -gl, -glá, -glo
 smúryj, -r, -rá, -ro
 smútnyj, -ten, -tná, -tno
 sóvkij, -vok, -vká, -vko
 spělyj, -l, -lá, -lo
 spóryj, -r, -rá, -ro
 stáryj, -r, -rá, -ro* -ró
 (1/3; SU:1)
 stójkij, stóek, -jká, -jko
 stránnij, -nen, -nná, -nno
 strástnyj, -ten, -tná, -tno
 strášnyj, -šen, -šná, -šno
 strógij, -g, -gá, -go
 strójnyj, -óen, -jná, -jno
 suchój, such, -chá, -cho
 sýryj, -r, -rá, -ro
 sútnyj, -ten, -tná, -tno
 sýtyj, -t, -tá, -to
 tvěryj, -rd, -rdá, -rdo
 (SU:e2)
 tíchij, -ch, -chá, -cho
 tólstyj, -st, -stá, -sto
 tónkij, -nok, -nká, -nko
 tóčnyj, -čen, -čná, -čno
 tóščij, -šč, -ščá, -šče
 trézvuj, -zv, -zvá, -zvo
 trúdnij, -den, -dná, -dno
 tugój, tug, -gá, -go
 tupój, -p, -pá, -po
 túscklyj, -skl, -sklá, -sklo
 tjážkij, -žek, -žká, žko
 udályj/udalój*, -l, -lá, -lo
 úzkij, -zok, -zká, -zko* zkó
 (1/3; SU:1)
 chvóryj, -r, -rá, -ro
 chílyj, -l, -lá, -lo
 chléstckij, -stok, -ská, -stko
 chlípckij, -pok, -pká, -pko
 cholódnyj, chóloden, -dná, -dno
 chrábryj, -br, -brá, -bro
 chríplyj, -pl, -plá, -plo
 chromój, chrom, -má, -mo

chudój, chud, -dá, -do
 cépkij, -pok, -pká, -pko
 čestnyj, -sten, -stná, -stno
 četkij, -tok, -tká, -tko
 čistyj, -st, -stá, -sto
 čúdnýj, -den, -dná, -dno
 (SU:0)
 čútkij, -tok, -tká, -tko

šíbkiij, -bok, -bká, -bko
 šúmnyj, -men, -mná, -mno
 ščédryj, -dr, -drá, -dro
 júnyj, -n, -ná, -no
 júrkij, -rok, -rká, -rko
 járkij, -rok, -rká, -rko
 jáсныj, -sen, -sná, -sno stb.

3. Három alakos hangsúlyváltozás típusába tartozó melléknevek
 (→ → →)

boľnój, bólen, -ľná, -ľnó
 velíkij, -k, -ká, -kó, -kí* -ki
 3/2; SU:3)
 vóľnyj, -len, -ľná, -ľnó* -ľno
 (3/1; SU:3)
 vysókij, -k, -ká, -kó*/-ko
 (3/1; SU:3)
 glubókij, -k, -ká, -kó* -ko
 (3/1; SU:3)
 gorjáčij, -č, -čá, -čo
 dalékij, -k, -ká, -kó*/-ko
 (3/1; SU:3)
 zlój, zol, zla, zlo
 kakóv, -vá, -vó
 ľgkij, -gok, -gká, -gkó, -gkí*/gki
 (3/2; SU:3)

mályj, -l, -lá, -ló*/-lo
 (3/1; SU:3)
 póľnyj, -lon, lná, -ľnó* -ľno
 (3/1; SU:3)
 rávnyj, -ven, -vná, -vnó
 smešnoj, -són, -sná, -snó
 takóv, -vá, -vó
 tčmnyj, -men, -mná, -mnó
 tjažělyj, -l, -lá, -ló
 choróšij, -š, -šá, -šo
 čěrnýj, -ren, -rná, -rnó
 čudnój, -den* -děn, -dná, -dnó
 sirókij, -k, -ká, -kó*/-ko
 (3/1; SU:3)

Az eddigi besorolásokban még nem szerepelt melléknevek: *óstryj*, *síľnyj*, *svěžíj*, *těplyj*, *chíttryj*, *úmnyj*. Ezeknek kivételes hangsúlyhelyzetei és egy részüknek még variánsai is vannak.

Két alakos hangsúlyváltozást találunk *svěžíj*- és *těplyj*-nél:
svěžíj, -ž, -žó, -ži (2: → → —)
těplyj, -pl, -plá, -pló, -ply (2: → → —)

Éltre ugró hangsúlyváltozás jellemzi a következő négy melléknevet:
síľnyj, -len ľen, -ľná, -ľno (1/1 éu: → — — ~ → ← ←)
 (SU: -ľen, -ľná, -ľno, -ľný; (ée2: → ← →), éltre ugróval elválasztott két alakos)
óstryj, ostr ostěr, -strá, -stro (1/1 éu: → — — ~ → ← ←)
úmnyj, -měn, -mná, -mno/-mnó
chíttryj, -těr, -trá, -tro (1éu: → ← ←).

A többi kivételes hangsúlyváltozási típus (*elválasztott két alakos*, *élre ugróval elválasztott két alakos*) már mint variáns szerepelt az eddigi hangsúlyváltozásoknál (jelzésük: e2, ée2).

A melléknévi hangsúlyváltozásokkal párhuzamosan lehet foglalkozni a melléknévi igeneveknél tapasztalható hangsúlyváltozásokkal is. Ezeket a hangsúlyhelyzeti típusokat is meg kell tárgyalni. Itt is ugyanazokkal a hangsúlyváltozási fő típusokkal találkozunk, mint amelyeket a melléknéveknél már megismertünk, azzal a különbséggel, hogy itt nincsenek kivételes típusok, nincsenek variánsok. Az első fokú hangsúlyhelyzet (Ht:Hr) minőségi nyilvántartását, megnevezését itt is elhagyjuk, annyival is inkább, mert ez itt mindenütt: (—), nincs hangbetoldás sem.

Rövid alakokkal találkozunk nagyon elvétve a szenvedő jelen idejű melléknévi igeneveknél is. Ezek hangsúlyhelyzetének a típusa: *állandó* (— — —).

Pl. **ljubímyj, -m, -ma, -mo**
vídímyj, -m, -ma, -mo stb.

A szenvedő múlt idejű melléknévi igenevek rövid alakjaiban viszont megtalálhatjuk a rövid alakú melléknévi hangsúlyhelyzetek három fő típusát. Legtöbb közülük állandó hangsúlyhelyzettel rendelkezik, de akad szép számmal hangsúlyváltozás is.

Típusokba szedve közöljük a leggyakoribb melléknévi igenevek szenvedő múlt idejét is.

1. Állandó hangsúlyhelyzet típusa (— — —)

bítýj, -t, -ta, -to
brítýj, -t, -ta, -to
bróšennyj, -šen, -šena, -šeno
razbúžennyj, -en, -na, -no
vvérennyj, -en, -na, -no
vérennyj, -en, -na, -no
vércennyj, -en, -na, -no
vidennyj, -en, -na, -no
vlómennyj, -en, -na, -no
vskrýtyj, -t, -ta, -to
vstréčennyj, -en, -na, -no
výbrannyj, -an, -na, -no
vývernutyj, -t, -ta, -to
vývoločennyj, -en, -na, -no
výgnannyj, -an, -na, -no
výzvannyj, -an, -na, -no
výrezannyj, -an, -na, -no
výslannyj, -an, -na, -no
výjavlennyj, -en, -na, -no
gášennyj, -en, -na, -no
gotóvlennyj, -en, -na, -no
áávlennyj, -en, -na, -no
dvínutyj, -t, -ta, -to
děrnutyj, -t, -ta, -to
děržannyj, -an, -na, -no

dobávlennyj, -en, -na, -no
dobýtyj, -t, -ta, -to
đódannyj, -an, -na, -no
đokázannyj, -an, -na, -no
dopúščennyj, -en, -na, -no
dostávlennyj, -en, -na, -no
dostígnutyj, -t, -ta, -to
(po)édennyj, -en, -na, -no
(s)žátyj, -t, -ta, -to
zavoěvannyj, -an, -na, -no
zakázannyj, -an, -na, -no
zakónčennyj, -en, -na, -no
zakrýtyj, -t, -ta, -to
zakúplennyj, -en, -na, -no
zamázannyj, -an, -na, -no
zamécennyj, -en, -na, -no
poznakómlennyj, -en, -na, -no
ízbrannyj, -an, -na, -no
izmúčennyj, -en, -na, -no
izúčennyj, -en, -na, -no
ispólnennyj, -en, -na, -no
kóvannyj, -an, -na, -no
kólotyj, -t, -ta, -to
kópčennyj, -en, -na, -no
slómlennyj, -en, -na, -no

vzljúblennyj, -en, -na, -no
 (s)mérennyj, -en, -na, -no
 (s)mólotyj, -t, -ta, -to
 (p)omýtyj, -t, -ta, -to
 (s)mjátyj, -t, -ta, -to
 nadétyj, -t, -ta, -to
 (p)nošennyj, -en, -na, -no
 oboróčennyj, -en, -na, -no
 ograničennyj, -en, -na, -no
 opisannyj, -an, -na, -no
 opúščennyj, -en, -na, -no
 cstonóvlennyj, -en, -na, -no
 otkázannyj, -an, -na, -no
 otprávlennyj, -en, -na, -no
 spétyj, -t, -ta, -to
 (na)písannyj, -an, -na, -no
 zapláčennyj, -en, -na, -no
 pozvólennyj, -en, -na, -no
 pozdrávlennyj, -en, -na, -no
 rólotyj, -t, -ta, -to
 polúčennyj, -en, -na, -no
 (is)pórcennyj, -en, -na, -no
 právlennyj, -en, -na, -no
 pribávlennyj, -en, -na, -no
 približennyj, -en, -na, -no
 prismótrennyj, -en, -na, -no
 prodóžennyj, -en, -na, -no
 (p)prósennyj, -en, -na, -no

sprjátannyj, -an, -na, -no
 púščennyj, -en, -na, -no
 razbítijj, -t, -ta, -to
 razvítijj, -t, -ta, -to
 ránennyj, -en, -na, -no
 rézannyj, -an, -na, -no
 (p)orýtyj, -t, -ta, -to
 rasséržennyj, -en, -na, -no
 séčennyj, -en, -na, -no
 (p)séjannyj, -an, -na, -no
 szátyj, -t, -ta, -to
 (u)slýšannyj, -an, -na, -no
 posmótrennyj, -en, -na, -no
 sóbrannyj, -an, -na, -no
 záspannyj, -an, -na, -no
 (p)stávlennyj, -en, -na, -no
 postróennyj, -en, -na, -no
 schváčennyj, -en, -na, -no
 sýpannyj, -an, -na, -no
 (p)otéřtyj, -řt, -ta, -to
 potoróplennyj, -en, -na, -no
 tjánutyj, -t, -ta, -to
 úbrannyj, -an, -na, -no
 ulúčennyj, -en, -na, -no
 ustanóvlennyj, -en, -na, -no
 pochválennyj, -en, -na, -no
 chváčennyj, -en, -na, -no
 (s)šítijj, -t, -ta, -to stb.

2. Egy alakos hangsúlyváltozási típus (→ — —)

A *dat*, *lit*, *pit* igékből és igekötős alakjaiból, valamint az ugyancsak igekötős *-njať*, *-meret*, *-peret* és *-žit* utótagú igékből. A teljes formában a hangsúly legtöbb esetben az igekötőn van.

dánnyj, -an, -ná, -no
 lítijj, -t, -tá, -to
 pítijj, -t, -tá, -to
 dóžitijj, -t, -tá, -to
 dolítijj, -t, -tá, -to
 dopítijj, -t, -tá, -to
 zádannyj, -an, -ná, -no
 zálítijj, -t, -tá, -to
 zánjatijj, -t, -tá, -to
 zápertyj, -rt, -tá, -to
 zápityj, -t, -tá, -to
 izdannyj, -an, -ná, -no
 izlítijj, -t, -tá, -to
 ispityj, -t, -tá, -to

izžitijj, -t, -tá, -to
 nážitijj, -t, -tá, -to
 náddannyj, -an, -ná, -no
 nálítijj, -t, -tá, -to
 nánjatijj, -t, -tá, -to
 nácatijj, -t, -tá, -to
 óbdannyj, -an, -ná, -no
 oblítijj, -t, -tá, -to
 óbnjatijj, -t, -tá, -to
 ótdannyj, -an, -ná, -no
 ótžitijj, -t, -tá, -to
 otlítijj, -t, -tá, -to
 ótnjatijj, -t, -tá, -to
 ótpertyj, -t, -tá, -to

péredannyj, -an, -ná, -no
perezítj, -t, -tá, -to
pérenjatyj, -t, -tá, -to
pólityj, -t, -tá, -to
pódannyj, -an, -ná, -no
póžitj, -t, -tá, -to
pónjatyj, -t, -tá, -to
pódnjatyj, -t, -tá, -to
prídannyj, -an, -ná, -no

prinánjatyj, -t, -tá, -to
prinjatyj, -t, -tá, -to
própróžitj, -t, -tá, -to
prólityj, -t, -tá, -to
sdánnj, -an, -ná, -no
sžitj, -t, -tá, -to
sózdannyj, -t, -tá, -to
snjatyj, -t, -tá, -to
unjatyj, -t, -tá, -to stb.

Megjegyzendő, hogy *dódannyj, prédannyj, pódannyj, pródannyj* és *upértj* hangsúlyhelyzete állandó (0: — — —).

Ezenkívül még idetartoznak *vzjátj, tkánnj* és *zvánnj* (tehát egy alakos hangsúlyváltozásuk van a rövid alakjaiban), de *pózvannyj, názvannyj, sózvannyj* ismét hangsúlyváltozás nélkül.

3. Három alakos hangsúlyváltozási típus (→ → →).

A *-ënnj* végű teljes alakból, tehát: *-ën, -ená, -enó, -ený*. Ilyen melléknévi igeneve van az *-it'* végű igék egy részének, valamint a *-stí, -ztí* és *-č'* végű igék legnagyobb részének.

A leggyakrabban előfordulók:

<i>belënnj,</i>	<i>-ën, -ená, -enó</i>	<i>(po)nesënnj</i>	„	„	„
<i>berežënnj</i>	„ „ „	<i>oblegčënnj</i>	„	„	„
<i>vlečënnj</i>	„ „ „	<i>obogaščënnj</i>	„	„	„
<i>vozbuždënnj</i>	„ „ „	<i>obsuždënnj</i>	„	„	„
<i>vozroždënnj</i>	„ „ „	<i>ogorčënnj</i>	„	„	„
<i>voebražënnj</i>	„ „ „	<i>okružënnj</i>	„	„	„
<i>voprošënnj</i>	„ „ „	<i>osveščënnj</i>	„	„	„
<i>voschiščënnj</i>	„ „ „	<i>osvoboždënnj</i>	„	„	„
<i>vručënnj</i>	„ „ „	<i>oskroblënnj</i>	„	„	„
<i>pogrebënnj</i>	„ „ „	<i>otlučënnj</i>	„	„	„
<i>podelënnj</i>	„ „ „	<i>otnesënnj</i>	„	„	„
<i>zavedënnj</i>	„ „ „	<i>otražënnj</i>	„	„	„
<i>zakreplënnj</i>	„ „ „	<i>ocenënnj</i>	„	„	„
<i>zamenënnj</i>	„ „ „	<i>perevedënnj</i>	„	„	„
<i>izveščënnj</i>	„ „ „	<i>peremenënnj</i>	„	„	„
<i>izmenënnj</i>	„ „ „	<i>perenesënnj</i>	„	„	„
<i>izobražënnj</i>	„ „ „	<i>peresečënnj</i>	„	„	„
<i>izumlënnj</i>	„ „ „	<i>pečënnj</i>	„	„	„
<i>lišënnj</i>	„ „ „	<i>spletënnj</i>	„	„	„
<i>poľščënnj</i>	„ „ „	<i>pobeždënnj</i>	„	„	„
<i>metënnj</i>	„ „ „	<i>podsterežënnj</i>	„	„	„
<i>otomščënnj</i>	„ „ „	<i>pomeščënnj</i>	„	„	„
<i>nabljudënnj</i>	„ „ „	<i>ponuždënnj</i>	„	„	„
<i>naveščënnj</i>	„ „ „	<i>porážënnj</i>	„	„	„
<i>navedënnj</i>	„ „ „	<i>poseščënnj</i>	„	„	„
<i>nagraždënnj</i>	„ „ „	<i>počtënnj</i>	„	„	„

<i>predrešennyj</i>	„	„	„	<i>smuščennyj</i>	„	„	„
<i>prenebrežennyj</i>	„	„	„	<i>snabžennyj</i>	„	„	„
<i>privlečennyj</i>	„	„	„	<i>snesennyj</i>	„	„	„
<i>privežennyj</i>	„	„	„	<i>sobljudennyj</i>	„	„	„
<i>priglašennyj</i>	„	„	„	<i>soglašennyj</i>	„	„	„
<i>prinesennyj</i>	„	„	„	<i>soobražennyj</i>	„	„	„
<i>prinužđennyj</i>	„	„	„	<i>soobščennyj</i>	„	„	„
<i>priobrešennyj</i>	„	„	„	<i>sooružennyj</i>	„	„	„
<i>provedennyj</i>	„	„	„	<i>spasennyj</i>	„	„	„
<i>proizvedennyj</i>	„	„	„	<i>spletennyj</i>	„	„	„
<i>proiznesennyj</i>	„	„	„	<i>sterezennyj</i>	„	„	„
<i>proščennyj</i>	„	„	„	<i>sočennyj</i>	„	„	„
<i>sprjadennyj</i>	„	„	„	<i>(ras)tolčennyj</i>	„	„	„
<i>razvlečennyj</i>	„	„	„	<i>uvlečennyj</i>	„	„	„
<i>rassečennyj</i>	„	„	„	<i>uvezennyj</i>	„	„	„
<i>rešennyj</i>	„	„	„	<i>udivlennyj</i>	„	„	„
<i>rožđennyj</i>	„	„	„	<i>ukreplennyj</i>	„	„	„
<i>svezennyj</i>	„	„	„	<i>unesennyj</i>	„	„	„
<i>sožžennyj</i>	„	„	„	stb.			

Mi legyen az eljárásunk a melléknévi igenevekkel? Csak akkor tanulassuk meg, ha előfordulnak a szövegben. De akkor igen. A melléknévek-nél tárgyalt bevésési mód szerint lehet őket rögzíteni (Ht, Hr, Nr, Sr). Ha a szövegben akár teljes alakban mint jelzők vagy melléknévi igeneves szerkezet tagjaiként bukkannak fel akár rövid alakban, minden esetben ragadjuk meg az alkalmat, és írassuk ki szószedetbe az ajánlott formában, hangoztassuk és kérjük számon. Az ilyen gyakorlás meghozza az eredményét. A közönséges melléknéveknél begyakorolt formák itt is mindig el-igazítanak. Azt a szabályt, hogy milyen igékből, milyen hangsúlyváltozási típust kapunk, megtanítani felesleges.

Amint láttuk, a melléknévi és melléknévi igenévi rövid alakok hang-súlyhelyzeteinek, hangsúlyváltozásainak a megtanítása elsősorban a Hr, Nr, Sr alakoknak a Ht-hoz való asszociáltatásában áll. Ha ezekben az ala-kokban sikerül az érintkezési képzettársítást (asszociációt) létrehozni, ak-kor a növendék pontosan fel tudja idézni mindegyik rövid alak hangsúly-helyzetét. Itt is azt ajánlhatjuk, amit a főnévi hangsúlyváltozások tanítá-sánál, célszerű a négy alak (Ht, Hr, Nr, Sr) gyakori hangosan való han-goztatása (esetleg karban is!). Sőt a már megismert, gyakrabban előforduló melléknéveket (melléknévi igeneveket) igen hasznos, ha megfelelő típu-sokba gyűjtve magnetofonszalagra mondjuk, és aztán a szalagot az osztály előtt több alkalommal végigpergetjük. Ezzel a legtermészetesebb auditív automatizáló ráhatásokat kapjuk, s a rögzítésnek, az asszociációnak igen nagy segítséget nyújtunk.

De célravezetőek a hangsúlyváltoztató rövid alakoknak apró (egészen apró) mondatokban való gyakorlása is. Végezzünk kétirányú gyakorlato-kat. 1. Legyenek olyan mondatok, amelyekben a teljes alakokkal szemben rövid alakok szerepelnek. *Chorošaja pogoda. Pagoda chorošá. Postróennoe zdanie. Zdanie postróeno. Náčatoe delo. Delo náčato. Trúdnaja rabota. Ra-*

bota trudná. Tichaja reka. Reka tichá stb. Ez különösen fontos a melléknévi igeneveknél, mert az orosz nyelvben elég gyakori a szenvedő befejezett szemléletű ragozás. 2. Legyenek szembeállítva olyan rövid mondatok, amelyekben különböző nemű és számú rövid alakú melléknemek és melléknévi igenevek szerepelnek állítmányként vagy az állítmány névszói részeként. Pl. *Malčik uměn. Devočka umná. Rebjata umny. Zadača trudná. Zadáci trudny. Vopros trúden. Škoľnyj god nácat. Učěba nácatá. Delo nácató. Narod osvobožděn. Strana osvoboždená. Goroda osvoboždený. Bunker zánjat. Kreposť zanjatá. Čtenie pónjato. Zadača ponjatá* stb., stb. 3. Alkosunk rövid mondatokat melléknévi határozószóval. Pl. *Govorite grómko/ticho/kórotko/krasnó. Gorjačó ljubite rodinu. Ona tancuet legkó/médlenno/chorosó. Odevajtes' tepló, segodnja chólodno. On tjaželő plócho/prekásno govorít po-russki* stb., stb.

*

Mint a főnévi hangsúlyváltozásokról írott dolgozatunkban is hangsúlyoztuk, ma az automatizálás korában is vannak olyan nyelvtani jelenségek, amelyeket az automatizálás előtt meg kell magyaráznunk, meg kell világosítanunk, mert különben a pusztá automatizálás nem vezet célhoz. Ilyen jelenségek közé tartozik az intonáció és a hangsúly kérdése is. A melléknév és melléknévi igenév változatos hangsúlyhelyzeteiben, hangsúlyváltozásaiban is csak kellő „előtanulmányok” után lehet nyugodt lélekkel eredményesen automatizálni.

I R O D A L O M

- Ihász József: Orosz könyv a VII. o. számára. Bp., 1948.
 Karl Blattner: Langenscheidts Taschenwörterbuch der russischen und deutschen Sprache. Berlin—Schönberg (Évszám nélkül.)
 L. V. Koperecky: Školní rusko—český slovník. Praha, 1955.
 S. I. Ožegov: Slovar' russkogo jazyka. Moskva, 1952. (2. kiad.)
 Hadrovics—Gáldi: Orosz—magyar szótár. Bp. 1952.
 Szabó M.—Kovács Z.: Orosz—magyar iskolai szótár. Bp. 1960.
 D. E. Rozental—F. L. Ageenko—M. B. Zarva: Slovar' udarenij dlja rabotnikov radio i televidenija. Moskva, 1967.
 A. S. Bednjakov—A. S. Matijčenko: Russkij jazyk. I. Moskva, 1951.
 Szabó M.: Az orosz nyelv tankönyve a középiskolák számára. Bp., 1952.
 R. I. Avanesov—S. I. Ožegov: Russkoe literaturnoe proiznošenie i udarenie. Moskva, 1959.
 R. I. Avanesov: Udarenie v sovremennom russkom literaturnom jazyke. Moskva, 1965.
 A. M. Finkeľ—N. M. Baženov: Kurs sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka. Kiev, 1965.
 N. P. Jakovenko: Slovesnoe udarenie v sovremennom russkom literaturnom jazyke. Kiev, 1966.
 Dr. Bihari J.—Sütő J.: Módszertani kísérlet az orosz főnévi hangsúlyváltozások tanításához. Egri Tanárképző Főiskola Füzetei, 415. sz. 1967.

О ПОДВИЖНОМ УДАРЕНИИ РУССКИХ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ И ИХ ОБУЧЕНИИ

(Резюме)

И. БИХАРИ — И. ШИГОТ

Настоящая статья стремится чётко разъяснить, как происходит смещение ударения в кратких формах прилагательного. Здесь рассматриваются практические возможности усвоения студентами этих подвижных ударений. С определённой точки зрения настоящая статья является продолжением нашей статьи „Методический эксперимент к обучению подвижному ударению существительных русского языка”/см. Ученые записки Эгерского пединститута, т. у. 1, 1967 г. Здесь применяются те же методические принципы. Исходным пунктом и здесь является:

- 1) подвижное ударение, различаемое на слух;
- 2) отдельные типы изменения ударений мы называем простыми, но наглядными терминами;
- 3) для разъяснения места ударения используются рисунки;
- 4) для закрепления каждого типа выбирается наиболее подходящий метод.

При характеристике положения ударения нами различаются две ступени:

- а) краткая форма прилагательного мужского рода сопоставляется с полной формой;
- б) краткая форма прилагательных женского, среднего рода и множественного числа сопоставляется с краткой формой мужского рода, напр.:

а) богатый: богат, дорогой: дорог, умный: умён,
б) богат: богата, -то, -ты; добр: добра, -бро, -бры; высок: высока,
-ко, -ки.

Для запоминания изменения первой ступени нам нужно знать только краткую форму мужского рода. Изменению второй ступени ориентируются на первую ступень. Поэтому, с точки зрения практики, изменению первой ступени не надо давать специальное название. Это позволяет называть целый тип только по изменению второй ступени.

Так мы различаем:

- 1) постоянный тип ударения: богат, богата, -то, -ты
- 2) изменение ударения в одной форме: добр: добра, -бро, бры
- 3) изменения ударения в трёх формах: высок: высока, -ко, -ки

Для иллюстрации приводятся наглядные схемы:

1, — — —
2, → — —
3, → → →

—————→

Единственным надёжным методом изучения и запоминания отдельных типов мы считаем аудио-моторную ассоциацию. Сущность этого метода состоит в том, чтобы осуществить усвоение прилагательных не в четырёх словарных формах (богатый, богатая, богатое, богатые; добрый, добрая, доброе, добрые; высокий, высокая, высокое

высокие), а в следующих формах: *богатый*, *богат*, *богата*, *богато*; *добрый*, *добр*, *добра*, *добро*; *высокий*, *высок*, *высоки*, *высоко*.

Формы усваиваемые таким образом, ассоциируются с первой полной формой и предоставляют нам в готовом виде ударение кратких форм. Запоминанию, однако должна предшествовать указанная выше основная работа (классификация, наименование, иллюстрация посредством схем). Итак сперва разъяснение и только потом — автоматизация.

Настоящая статья рассматривает и группирует изменения ударения и кратких форм причастия.